

VEIKSMAŽODINIAI ŽODŽIŲ JUNGINIAI SU PRIELINKSNIU „PRIE“ DABARTINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE

M. ČAIKAUSKAS

Sintaksinių santykių, reiškiamų prielinksniniais žodžių junginiais, pobūdis lietuvių kalboje dažniausiai pareina nuo pagrindinio žodžių junginio žodžio – nuo jo gramatinių ir semantinių ypatybių.

Atsižvelgiant į tai, kuri kalbos dalis eina pagrindiniu junginio žodžiu, prielinksniniai žodžių junginiai gali būti skirstomi į veiksmažodinius, daiktavardinius, būdvardinius, įvardinius, skaitvardinius ir prieveiksminius.

Kiekviename iš čia suminėtų tipų, priklausomai nuo leksinės žodžių junginio reikšmės, žodžių junginiai gali būti klasifikuojami pagal jų reiškiamus sintaksinius santykius (objektinius, aplinkybinius, atributinius).

Šiame straipsnyje nagrinėjami veiksmažodiniai žodžių junginiai su prielinksniu „prie“. Minėti žodžių junginiai plačiai vartojami lietuvių kalboje.

Straipsnyje norima parodyti, kad įvairūs sintaksiniai santykiai gali būti reiškiami prielinksniniais žodžių junginiais.

Objektiniai santykiai

Lietuvių kalboje objektiniai santykiai gali būti reiškiami žodžių junginiais, sudarytais iš veiksmažodžio ir prielinksninės konstrukcijos su priel. „prie“. Atsižvelgiant į prielinksninės konstrukcijos vardažodžio ir į žodžių junginio veiksmažodžio leksinę-semantinę reikšmę, galime išskirti objektinių santykių keletą reikšmių. Prielinksninės konstrukcijos vardažodžių kilmininko lytis su priel. „prie“ gali pasakyti, nurodyti, reikšti asmenis, daiktus:

- a) prie kurių kas nors turi pretenzijų, reikalų, pvz.: 1. Ėmė *prie visų kabinėtis: prie muzikantų, marčios, prie motinos*, žadėdamas visus išperti (ŽemRr 66). 2. ...vedęs ar ne, o *prie jaunu mergų kimba*, kaip smala prie tekinio (T.p. 96). 3. Kaip tuojau pradėjo ir *prie tamstos kabinėtis* (T.p. 342). 4. Mokytojas tik ir ieškodavo, kaip *prie vargingų vaikų prikibti...* (SimP 185). 5. O *prie Magdės Šilbakinės vaikų* niekuomet negalėdavo *prisikabinti* (T.p. 185). 6. *Prikibs* dar ir *prie tavęs* (T.p. 148). 7. Tai man vyras, avies neįveikia, o *prie sijono kimba* (CvŽm 4). 8. ...*prie lietuviškos duonos* visi, kaip musės prie medaus, *limpa* (BilR 43). 9. ...gėda buvo *prie jo kreiptis*, pašalpos prašyti (T.p. 65). 10. Jarmala *prie savęs rietė*: su mokslu spėsiaš (CvŽm 127).

b) prie kurių kas nors pripranta, susigyvena, prisitaiko, pvz.:

11. ...įkalbinėjo, kad gyvens gerai, pralobs, pasitaisyti ir jusiai padėsiąs, o *prie vyro Katrikė pripras...* (ŽemRr 60). 12. Onelė *prie jų* niekaip *nepritics* (T.p. 37). 13. Žmonės, *pripratę prie purvyno*, braidė taškė po miestelį (JablLpr 121). 14. ...nei artimų draugų, nei pažįstamų, nei lietuviškų knygų, nei laikraščių, – nieko, *prie ko* buvau *pripratęs...* (BilR 79). 15. *Pripratau prie jos...* (T.p. 290). 16. Bet *nepripratęs prie tokio darbo* greit vietos nustodavo (T.p. 35). 17. Jis matė, kad Antanas *prisirišęs prie* savo krašto žmonių... (T.p. 81). 18. Tegul ir jis *pratinasi prie* politinės karjeros (SimP 245). 19. *Prie taisyklių priprato* galva ir širdis, kaip prie ramsčių tas augalas tėvo darže (MykPP 195). 20. *Tesipratina* geriau *prie* juodo darbo (CvŽm 128).

c) prie kurių kas nors pridedama, papildoma, pvz.: 21. Dar *prie tų* pridėjo jis ir vanagą piktą (Donel 17). 22. Susidarančius procentus *dėjo prie kapitalo* (SimP 55). 23. Ar ne dėl tos kasdienės duonelės ir kad šio to dar *prie duonelės būtų* (T.p. 114). 24. *Priskaityti prie skolos!* (T.p. 140). 25. ...bet iš tikrųjų neperdėsime, jei *prie* bendros sumos *prijungsim* ir daktaro šypseną (CvKi 206). 26. *Krovusi centą prie cento*, ilgai gavėjusi ir savo gyvenime glamonėjusi tik kates... (T.p. 207). 27. Stovėjo nedidelė, kalkėmis baltinta lūšna ir kūtė, *prie kurios* buvo naujai *pridurtas* daržinaitės galas (T.p. 178). 28. Kaimiečių pora *prisidėjo prie būrio* ir su vaikišku malonumu stebėjo paukštį (CvŽm 66). 29. Giedotojams užtraukus, *prie jų prisidėjo* ir karvės baubimas... (CvKi 118). 30. Ar aš nešaučiau, bet įsikirmės, kaip paršas – nors patrūbočius *prie ausų pastatyk* (ŽemRr 57). 31. Juokdarys bernas *prie senio ausies pridėjo* burną... (CvŽm 37). 32. Nusišypsojo kūdikio tėvui, nieko nesakė, pačiupo jo ranką, *pridėjo prie lūpų*, didelę krumplėtą ranką (T.p. 22). 33. Jis *pridėjo* didelę plaštaką *prie mažojo*, padengdamas ją beveik visą jo kūnelį (T.p. 22). 34. *Pridėjau prie akies* ir ko tik nesurikau nustebeš... (BilR 106).

d) prie kurių kas nors pridedama, priglaudžiama, prispaudžiama, perkeltine prasme reiškiant žmogaus jausmus... (tie objektai paprastai reiškia žmogaus kūno organus), pvz.:

35. Norėčiau lygiai aš visus *prispaust prie* degančios *krūtinės...* (MrRr 202). 36. *Glaudžia* su meile *prie* šaltos *krūtinės*. Ir kartu skęsta į marių gilybes (T.p. 58). 37. Nors kartą *prie* savo *krūtinės prispausiu* (BilR 232). 38. Ir skubėjau to paveikslu pamatyti, *prie* savo *krūtinės priglaustų...* (T.p. 194). 39. Ir mėtydama vaiką ore, myluodama, *glausdama prie krūtinės, prie veido...* (CvŽm 25). 40. Elgeta... su *priglausta* galva *prie krūtinės*, atsakydavo... (CvKi 197). 41. Rankas *prispaudus prie krūtinės*, Ji susikrimtus, nusiminus... (NėrR 109). 42. Apimti pasaulį, *priglaust prie širdies*, su meile saldžiai pabučiuoti (MrRr 89). 43. – Jėzau, Marija, Juozapai šventas... šnibždėjo tyliai, *glausdama prie širdies* drebančias rankas (Bil R 236). 44. Ir žiedą, kuris tau vainiką išties, Nusink ir *prisek prie širdies* (MykPP 17). 45. Ji išplėtė rankas, apkabino Staigienę ir *pritraukė ją prie* savo *širdies* (SimP 108). 46. Supratom, ką ji norėjo *priglaust prie*

širdies (CvKi 208). 47. Ir *prie širdies* arčiau Mažytį savo *glaus* (NėrR 101).

Asmenis, kuriems kas simpatizuoja, kuriuos kas gerbia, prie kurių kas derinasi, pvz.:

48. Motina dar arčiau *glustelėjo prie vyro* (CvKi 241). 49. Jo galva *priglausta prie motinos...* (T.p. 151). 50. O kai svečias išeidamas *priglaudė prie* uošvės *rankos* savo švelnų ūsų šepetėlių... (T.p. 158). 51. O dar *prie bagotų lenda* (ŽemRr 23). 52. Trudė *prisiglaudusi prie* Būblio *peties...* (SimP 45). 53. Vaikai, *prisiglaudę prie motinos*, tyliai kniukčiojo... (BilR 194). 54. Gražioji Onelė Bus jau *palinkus* *Prie* kito *Jonelio* (VaičR 35). 55. Kur man *prie jų glauštis* (BilR 185). 56. Nieks *prie savęs* jo *neglaudžia* – Apie jį nenor galvoti (VaičR 15). 57. Moteriškė pakėlė jį ir *prispaudė prie savęs* kaip tikrą kūdikį (CvŽm 184). 58. Tur būt, dievas ir pabaudė mane taip skaudžiai, kad *atgręžtų prie savęs* (BilR 36). 59. Kaip kitaip jį *prie manęs prisiplaks...* (SimP 234). 60. Jis *prie našlės linksta* (Lnk).

Visuose aukščiau pateiktuose sakiniuose prielinksninė konstrukcija eina netiesioginiu papildiniu, atsakydama į veiksmožodžio keliamą klausimą: *prie ko?* Beveik visi žodžių junginiai, o ypač b, c, d poskyriuose, rodo ko nors betarpišką sąlytį, veiksmo rezultatą, pvz.: „*prikibo prie vaikų*“ (4), „*prie vyro pripras*“ (11), „*prie pietų pridėjo*“ (21), „*prispaudus prie krūtinės*“ (43) ir kitur. Ši rezultato reikšmė ypač aiški žodžių junginiuose, kur yra veiksmožodis su priešdėliu *pri-*.

e) prie kurių ar šalia kurių kas nors dirbama, veikama, pvz.:

61. Motina naujosios trobelės prieangyje, pavėsyje, *plazda prie ratelio* ir linų *kuodelio* (ŽemRr 153). 62...prisakinėjo tėvams deginti knygutes, kurios žudo jų vaikus, plakti juos..., o kurie neklauso, tuos *pristatyti prie arklo* (BilR 41). 63. Tai tu turėjai dzidžį vargelį Kolak mani išauklėjai Dzienelį – *prie darbelio* Naktelį – *prie lopšelio...* (Butrim). 64. Visi dabar *prie šieno (dirba)* (Dov.) 65. Paskui *prie plento tiesimo* (SimP 177). ...šen ten slapčia *pribėgdama prie* savo *rankdarbėlių* (T.p. 14). 66. Iš kur mergaitei tiek drąsos – Ligi aušros *prie knygų?* (NėrR 235). 67. Linkų žmonės *buvo prie dobilų* (CvŽm 90). 68. *Pasėdėjai* porą dienų *prie kasos* – vagis (CvKi 156). 69. *Prie popiergalių* dabarties *dirbu* (T.p. 227). 70. Kad aš daugiau jo *nebematyčiau prie tavęs* (ŽemRr 22). 71. *Būsiu prie tėtušių* (T.p. 24.) 72. Kaip *buvau prie jų...* (T.p. 37). 73. Duktė *prie jų liko* (Dglšk). 74. Kiek jau buvo sakyta, kiek *šaukta prie pono* (ŽemRr 338). 75. Juk jeigu judvi dievo nebijot ir *prie lavono* drįstat *peštis*, tai bent gėdos turėkit nuo žmonių (SimP 157). 76. – Kiek tau Pikčiurnienė pažadėjo už paliudijimą? – *persilenkusi* per tvorelę *prie* liudininkės *ausies*, paklausė Trudė (T.p. 157). 77. Anųjų ūsorių, narsiųjų ulonų Auksiniai kardeliai tik *blizga prie šonų* (VaičR 75). 78. *Deg' žvakelės prie galvelės, verk dukrelė prie šalelės* (Bas). 79. *Guli motulė prie manęs, Turi beržo rykštę prie savęs* (Jnšk). 80. Visa šitoji žvėriena *gulėjo* ant pačio kelio *prie girininko trobos* (BilR 174). 81. Sutkų šeimyna po kiemelį *bruzda*, kiekvienas *prie* savo darbo (ŽemRr 153). 82. O Jūratė *prie* jo šono... Jam akis saldžiai *bučiuoja* (MrRr 179). 83. Tyliai *prie* tavęs ligi ryto *pabūti* (MykPP 166). 84. Raudonos aguonos nulinkę tau *vyto prie kojų...* (T.p. 104). 85. O Monika

sėdėjo prie surištos, pusiau nukirptos *avies* ir pasakojo kareiviui savo vargus... (CvŽm 14). 86. Juras dvi dienas negrižo iš miestelio ir *budėjo* su šaulių būrio vyrais *prie ginklų*... (T.p. 126). 87. *Prie* mirusiojo *galvos padėjo* du mirtų vazonus (T.p. 159). 88. Žmona pašaukė valgyt, bet pati *prie stalo nepasirodė* (CvKi 157). 89. Ponų gauja *nebespiaudys* *Prie* gėdos *stulpo* tavęs (NėrR 42).

f) *prie* kurių nukreipiamas koks nors judėjimas arba veiksmas, pvz.:

90. Berniukas vėl *prieina prie studentės* ir jau drąsiau balsu klausia... (BilR 136). 91. Ir štai vieną naktį *atėjo prie* tų *žmonių* žilas senelis ir paklausė ją (T.p. 145). 92. Vyresnysis brolis *priėjo prie tėvo*, paėmė iš jo rankos lazda (T.p. 179). 93. *Eisiu prie tėvelių*, apkabinsiu kojeles, be nepriglaus mane, be nepasigailės... (ŽemRr 83). 94. Baigiu verpalą, gausiu porą rublių, *nueisiu prie Onelės, prie Petrelio*... (T.p. 154). 95. Vaikas nedrąsi, maža kas *prie mūsų teužaina* (T.p. 211). 96. Be duonos nenori *eiti* nė *prie darbo*... (T.p. 361). 97. Pernakvojęs senamiestyje,... tik prašvitus, savanoris negalėjo užmigti, prikėlė Moniką, ir papusryčiavę jie *išėjo prie daktaro* (CvŽm 66). 98. Subatos vakarėlį aš *ėjau prie mergelės* (Klaip.) 99. ...Kas sulaukė šešiasdešimt metų, *prie to atvažiavo komisija* (CvKi 115). 100. Jei *prie tėvų išlėks*... (ŽemRr 225). 101. Josiu aš, mat, *prie tų galvažudžių*?! (T.p. 86). 102. Naujai atėjusios moterys retkarčiais *prisiartinavo prie gulinčio*... (CvKi 232). 103. Aš *bėgsiu prie* jo *kūmos*... (ŽemRr 418). 104. *Bėgo* kartu, rodos, su mumis *prie bandos*, nebematėm, kur dingo (T.p. 339). 105. Juras... buvo išbėgęs vytiš felčerio, vėl *grįžo prie vaiko* (CvŽm 115.) 106. *Išgražino* savo arklius atgal *prie daktaro*, liepė vaikui lėkti, kaip tik išoka... (ŽemRr 87). 107. Kaip beprotis *pripuoliau prie jo*, apkabinau kaklą (BilR 141). 108. Juk žmonės kaip musės *puolė prie* to nusigėrusio *pastoriaus* (SimP 271). 109. Šlakuotu veidu kareiviukas *prišoko prie Juro* (CvŽm 170). 110. Senutė *priveda visus prie lopšio* ir rodo mums „lėlę“ (BilR 114). 111. Ir *nusivedė* motiną *prie pauparių*... (ŽemRr 23). 112. Brolis *pasilenkė prie brolio veido*... (CvKi 185). 113. Tarutis *pasilenkė prie senelio* ir ilgai šaukė... (CvŽm 37). 114. Motina *nusvarino prie vyro peties* galvą, ramiai priglaudė, palaikė kokią valandėlę (T.p. 157). 115. Bušė prisibijo, kad jis, ją užkalbinęs, taip ims ir nuvynios sau vienas, ir ji *prigretino* savo žingsnį *prie* jo *žingsnių* (SimP 16). 116. Visą dieną aikštėje minia vilnijosi, *sviro prie muzikos, prie keistesnio apdaro, prie žaliai raudonai išpieštų afišų*, skelbiančių vaidinimus (CvŽm 75).

e ir f poskyrių žodžių junginiuose ryškūs dvejopi santykiai: objektiniai ir erdvės. Pati prielinksninė konstrukcija sakiniuose gali būti laikoma netiesioginiu papildiniu arba vietos aplinkybe. Tai priklausys nuo konteksto, nuo mūsų požiūrio, ką mes labiau norėsime akcentuoti. Jeigu mes paklausime: *prie ko kas nors dirbama, veikiama, einama*, – prielinksninė konstrukcija bus papildinys. Ji čia nurodys veiklos objektą. Bet dažnas mūsų gali sakyti, kad tokia konstrukcija nurodo veiksmo vietą, nes at sako į veiksmažodžio klausimą: *kur dirba? eina?* Suprantama, tada tektų ją priskirti vietos aplinkybei, o visame žodžių junginyje išvelgtume vietos, erdvės santykius. Pvz.: „*Motina plazda prie ratelio*“ (61), „...*kurie (vaikai) neklauso, pristatyti prie arklo*“ (62), „*visi dabar prie šieno*“ (64) ir kiti.

Jeigu čia labiau akcentuosime patį objektą, su kuriuo kas dirbama (*prie ratelio, prie arklo, prie šieno*), tai leis mums tokiuose žodžių junginiuose išvelgti objektyvius santykius. Žodžių junginio veiksmažodžio reikšmė taip pat paryškina objektyvius santykius — juk dažniausiai veiksmui reikalingas koks nors objektas. Iš kitos pusės, kiekvienas veiksmas vyksta kurioje nors vietoje. Nagrinėdami sakinį, mes galime atkreipti dėmesį į tai, kur kas dirba. Prielinksninė konstrukcija tuokart bus veiksmo vieta, o visas žodžių junginys reikš erdvės, vietos santykius. Čia pateiktų pavyzdžių prielinksninės konstrukcijos daiktavardis pasako daikto, asmens vardą, o ne kurios nors vietos, erdvės. Suprantama, toji aplinkybė sustiprina objektyvius santykius žodžių junginiuose, nors juose tebėra ryškūs ir vietos santykiai.

f poskyrio sakiniuose prielinksnis „*prie*“ savo funkcija ir reikšme labai artimas prielinksniui „*pas*“, kuris žymi vietą ir asmenį, daiktą, į kurį krypsta daiktas¹. Beveik nepakistų sakinio prasmė, jei mes pavartotume prielinksnį „*pas*“ vietoj „*prie*“. Pvz.: „*Berniukas vėl prieina prie studentės...*“ (90). „*Berniukas prieina pas studentę...*“ Ypač tai ryšku Žemaitės raštuose, kur prielinksnis „*prie*“ dažnai vartojamas vietoj „*pas*“. Tai, žinoma, priklauso nuo tarmės ir patvirtina tą mintį, kad kalbamasis prielinksnines konstrukcijas galima skirti ir vienai, ir kitai reikšmei, kad šios rūšies žodžių junginiuose vyrauja objektyviai santykiai su vietos atspalviais.

61—69 sakiniuose prielinksninė konstrukcija nurodo ne tik objektą ar vietą, prie ko kas vyksta, bet netiesiogiai ir veiklos pobūdį. Mes iš konteksto numanome, koks gali būti atliekamas darbas su „*rateliu*“, „*knyga*“ ir kita (pvz.: verpia, suka siūlą, aria žemę, skaito, mokosi ir pan.).

Erdvės, vietos santykiai

Žodžių junginiai, reiškiantieji erdvės, vietos santykius, pasako veiksmą ir vietą, daiktą, prie (arti, šalia) kurio kas nors vyksta. Prielinksninės konstrukcijos daiktavardžiai gali reikšti įvairias vietas, daiktus.

a) Prielinksninės konstrukcijos daiktavardis pasako vietovės pavadinimą, pvz.:

1. Galų gale garlaivis, *priplaukęs prie uosto*, sustojo (BilR 138).
2. Saugoti miškui buvo pristatytas girininkas, kuris visai *prie sodžiaus* dideliuos apgriuvusiuos namuos, pačioj pamiškėj *gyveno* (T.p. 173).
3. Jie *prie Stragainių nusipirko* daug laukų ir ten keliasi (SimP 64).
4. Bet atsirado kažkokių „*lietuvių*“, pradedančių reikalauti šį Nemuno kraštą *prijungti prie Lietuvos* (T.p. 113).
5. *Sunaikino* jį *prie Durbės* Jos narsuliai sūnūs (NėrR 204).
6. Jums garbė, kad narsiai *lupot* Ritierius *prie Saulės* (T.p. 204).
7. *Buęs prie* pat *Stalingrado*, Bokštus regėjęs Maskvos... (T.p. 245).
8. *Prie* marių *krašto* tinklelius *ploviau*, baltas rankas mazgojau (RėzD).
9. Tik per mano lavoną *Pikčiurnos* *prieis prie* mano *sodybos* (SimP 228).

b) Prielinksninė konstrukcija žymi žemės reljefo dalį, pvz.:

10. *Prisiartinę prie kalno* ir apsiautę jį aplinkui, dainavo jie laisvės ir laimės dainas (BilR 149).
11. O *ėjo* šitie drąsuliai *prie kalno* aukotų savo gyvybės už žmonių laimę, užsimiršdami patys save... (T.p. 147).
12. *Išikite*, žmonės,

¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954, p. 548.

seni ir maži – Atokaiton – saulėn – *prie šlaito!* (MykPP 164). 13. *Prie lomos yra geresni rugiai* (PČ). 14. *Bepigu tau, baltam dobilėliui, Prie lygumėlių, prie sausumėlių* (TD). 15. *Prisiartinova prie miško* (BilR 103). 16. *Piemenėlis, pūsdamas vamzdį ir pakaitais dainuodamas, artinos prie dirvos* (ŽemRr 161). 17. *Prie karklyno paklupdysiu*, karklo žiedais apmaustysiu (LKRŽ 93). 18. *Vos tik prisiartino prie upės slėnio*, išgirdo tolimą muziką (CvŽm 74). 19. *Gyvena prie ežero* (DLKŽ 619). 20. *Toli nuo kaimų ir dvaro namų, prie upelio*, Višinskynės palaukėje, *stovėjo nedidelis, susmukęs namelis* (CvŽm 15). 21. *Vartiklis... pasiėmė indą ir išėjo prie kūdros*, kamuojamas sunkių minčių (CvKi 166). 22. *Ko jūs ten šmėksot prie kranto* (NėrR 76). 23. *Jie atvedė mus prie pelkės* (SimP 249).

c) Prielinksninė konstrukcija nurodo pastatus, prie kurių kas nors vyksta, pvz.: 24. *Jau visai sutemo, kai priėjo prie savo namų* (BilR 189). 25. *Kaip gaila, kad su karieta negalima privažiuoti prie teismo rūmų* (SimP 149). 26. *Elgeta čia pat prie bažnyčios ir užkandžiavo* (CvKi 198). 27. *Gaigalas atsidūrė prie raudonų mūro namų* (T. p. 77). 28. *Štai minia prieina prie kapsulių fabriko* (T. p. 55). 29. *Saulė jau nusileido, o Monika vis stovėjo būryje, prie salės* (CvŽm 75). 30. *Pastovėjusi jaunavedžių pora prie seimo* jau buvo beeinanti... (T.p. 59). 31. *Ilgai po to aš nediršau prisiartinti prie malūno...* (CvKi 235). 32. *O ten, prie vištidės, dar yra kiek vietos...* (SimP 215). 33. *Prie tribūnos staiga atsvyravo du vyrai* (T. p. 251). 34. *Tik žirnių garbanas klesteno vėjas, kurie iš dirvos... dribo... prie kluono* (CvŽm 90).

d) Prielinksninė konstrukcija žymi namų aplinkos daiktus, prie kurių veiktas vyksta. Pvz.:

35. *Aš stovėjau prie sienos...* (BilR 46). 36. *Tik stovėjęs prie sienos išsižiojęs ir išbalęs* (SimP 274). 37. *Prie durų priėjusi*, pasiklausė – šiaudai čezėjo (CvŽm 101). 38. *Prie durų ir pačioje salėje mėlynavo uniforminės policininkų kepurės* (SimP 267). 39. *Kitą dieną, Jurui besiruošiant nešt atsakymą į dvarą, pietų laiku suprunkštė prie pat jų lango eržilas...* (CvŽm 82). 40. *Naktim prie uždaros langinės Ant knygų rymojo žmogus...* (NėrR 113). 41. *Visą vakarą Juras sėdėjo prie židinio...* (CvŽm 178). 42. *Vieną naktį... aš nepaprastai nustebau, pamatęs prie liepsnojančios krosnies... sėdint motiną ir nepažįstamą vyrą* (CvKi 241). 43. *Prie stalo, rankom parėmęs galvą, rymojo Viktoras* (SimP 260). 44. *Šį vakarą jie sėdės prie savo stalo trise* (T. p. 128). 45. *Kad tau mergelė meilų žodį tartų, sustoki parymot prie klevo vartų* (MykPP 171). *Kai nujosi pas mergelę, apsistoki prie vartelių* (Jabl Lpr 121). 47. *Ji atsisėdo prie barjero ir nepastebėjo...* (SimP 157). 48. *Bet jis išspruko jiems iš rankų, pribėgo prie altoriaus...* (BilR 47). 49. *Mačiau aš vėlei ją, Kada prie kryžiaus stovėjo...* (VaičR 69). 50. *Nueina jis prie stovinčios sodno liepos* (BilR 70). 51. *O Malonė stovi prie slenkščio rūko pypkę ir šypsosi...* (SimP 217). 52. *Kai mergaitė atsiklaupė prie savo skurdžios lovos, Monika ilgiau neištūrėjo...* (CvŽm 62). 53. *Tą naktį... jau buvau pradėjęs savo žygį ir tik prisiartinau prie kelmo, kai jis kilstelėjo* (CvKi 187). 54. *Argi tam, kad aš per dieną būčiau sargas Pats prie savo laimės angos pastatytas* (MykPP 121). 55. *Atsikėliau nuo ežios ir, priėjęs prie kupečio, pasiėmiau mažą dobilų*

kuokštelę (BilR 179). 56. Nurimę *sustojom prie* tviskančio laužo, kur žiežirbos čirkšdamos sprogsta į veidus (MykPP 88).

Prielinksninė konstrukcija sakinyje eina vietos aplinkybe, atsakydama į veiksmažodžio klausimą: *kame? kur?* Ji parodo veiksmo vietą, pvz.: „*prie sodžiaus gyveno*“ (2), „*prie Straguinių nusipirko*“ (3), „*sunaikino jį prie Durbės*“ (5), „*prie karklyno paklupdysiu*“ (17) ir kiti. Bet kalbamoji konstrukcija po judėjimo veiksmažodžių gali nusakyti judėjimo kryptį, linkmę, tam tikrą ribą, kur turi sustoti judėjimas. Pvz.: „*priplaukęs prie uosto*“ (1), „*prieis prie mano sodybos*“ (9), „*prisiartinę prie kalno*“ (10), „*išeikite... prie šlaito*“ (12), „*privažiuoti prie teismo rūmų*“ (25). Šiuose žodžių junginiuose prielinksninės konstrukcijos „*prie uosto*“, „*prie kalno*“, būdamos šalia būtojo laiko veiksmažodžio, pažymi judėjimo baigties ribą, vietą. Jei žodžių junginyje yra esamojo ar būsimojo laiko veiksmažodis, prielinksninė konstrukcija pirmiausia nusako judėjimo kryptį, linkmę, kur kas eina, slenka, o paskui – to judėjimo pabaigą, ribą. Pvz.: „*prieis prie sodybos*“ – čia kažkas eina „*sodybos*“ link ir, be abejo, sustoti turės, nes „*sodyba*“ šiuo atveju yra riba, vieta, kur baigsis judėjimas.

Kaip aukščiau pasakya, prielinksninės konstrukcijos daiktavardžiai reiškia vietas, daiktus, esančius erdvėje.

d poskyrio prielinksninės konstrukcijos yra panašios į objektinių santykių konstrukcijas². Bet kalbamojo poskyrio konstrukcijos visgi reiškia grynai vietos santykius. Jų daiktavardžio kilmininko lytis su priel. „*prie*“ nurodo vietą, kur veiksmas vyksta.

Laiko santykiai

Lietuvių kalboje laiko santykiai gali būti reiškiama žodžių junginiais, sudarytais iš veiksmažodžio ir prielinksninės konstrukcijos su prielinksnium „*prie*“. Veiksmažodžio laikas esti apibūdinamas trejopai:

a) prielinksninė konstrukcija pasako asmenį, objektą, kurio akivaizdoje ar kuriam esant kas nors vyksta. Pvz.:

1. Pakolei liuosybės sulauksi tu dieną, Vienatinius tavo *prie tavo akių* Terionas *prikals* prie retežio iš plieno... (VaičR 139).
2. *Prie mūs akių gimė* mergaitė (Klvr).
3. *Prie mano amžiaus, prie mano akių* tas buvo (Šts).
4. Nedrįso *prabilti prie jų* lietuviškai (Mrjp).
5. Ir tas *buvo prie šeimos, prie vaikų* ir svetimų *žmonių*... (BilR 81).
6. *Prie tavęs* man tai *nepatinka* (ŠleichGr 289).
7. *Prie jo pasakė* (Dk).
8. O ar ne sunku pamatyti, kas yra tarp pačios ir vyro, jeigu jie tik moka *prie žmonių elgtis* (BilR 199).
9. Jei reiks vyrui *prie darbo padėti*, pasiūsim savo berniuką (CvŽm 85).
10. *Prie vyresniojo piemens* ir visai būsią linksma *ganyti* (T. p. 127).

b) prielinksninė konstrukcija žymi asmenį, valstybinę santvarką, su kurių gyvenimu, buvimu susijęs veiksmo laikas arba kurio gyvenimu, buvimu nusakomas veiksmo laikas. Pvz.:

11. *Prie Aleksandro II* kiek *palengvėjo* ūkininkų gyvenimas (JablPr 172).
12. *Prie caro* sunkus *buvo* gyvenimas (DLKŽ 620).
13. *Prie jo* ir mums *buvo* geriau *gyventi* (JablPr 172).
14. Nors medininkas yra geras šuo, – *ėdė* mus *prie pono*, – bet nejučiomis išsitarė, kad ponas labai norėjo

² Plg. Objektiniai santykiai su vietos atspalviais (e ir f poskyriai).

užginti mums gyvulius ginti... (ŽemRr 369). 15. Juk ir *prie* nabašninko *pono* buvo dienos *einamos* už medes, taip pat ir *prie šio*... (T.p. 330). 16. *Prie grafo* piemeniu *buvau*, atėjo laiškas į kaimą – dvi mylias vežė jį perskai-tyti mokančiam (CvŽm 50). 17. *Prie manęs* da tų stubrų *nebuvo* (Alks). 18. Ir didieji medžiai *pasiliks* kaip *prie pono* – mes ir jų nekirsime (VienR 10). 19. – Gyvulių, martel, mes į parką neleisime: parkas tegu pasilieka toks, koks *prie ponų buvo*, – rimtai pabrėžė jai Antanienė (T. p. 10). 20. Tai *atsitiko* dar *prie tėvo gyvos galvos* (LKRŽ 93). 21. *Prie gyvos tėvo galvos* tai ne taip *buvo* (Pndl). 22. *Prie jos gyvo (gyvo vyro) ji (pati) turėjo* kavalierius (Panev). 23. Vyras sava patį *pri maža* bova *primušęs* (Plng). 24. *Badavom prieg vokiečių* (Kaiš). 25. *Prie Lietuvos* taip *nebus!* (CvŽm 49). 26. *Prie pirmojo vaiko mirė* nabagėlė (Šts). 27. *Prie lenkų nebuvo* lietuviškų mokyklų (Dglšk). 28. *Prie vokiečių jų gimė* vaikas (Dglšk).

c) prielinksninė konstrukcija nurodo kurią nors būseną, reiškinį, faktą, su kuriuo vienu metu kas nors vyksta, atsitinka. Pvz.:

29. Kada tik *būva prie arklių* – vis su glėbiu šakų pareina ir vienas, ir kitas (ŽemRr 367). 30. Ten prakaitytas *aplieja* žmones *Prie* vasaros sunkių *darbų*... (VaičR 20). 31. *Prie* kiekvieno *šmėkštelėjimo* visi, ištempę ausis, klausėsi, ar ko nesigirdi (BiIR 214). 32. Ir meiliai tarpu savęs *šneka Prie giesmininkų vieversių* (VaičR 20). 33. *Prapuls*, kaip vėjo laps nešiojams, *Prie* rudenio pirmų *šalmų* (T. p. 44). 34. *Prie barzdos* *reik* ir lazdos (Val). 35. *Prie baimės atsiranda* ir drąsa (Dglšk.) 36. *Prie vakaro* vėl ima *niauktis*, gal naktį vėl ims lyti (LkŽk). 37. – Tai, tur būt, tik *prie ilgo rūbo* taip *utrodo*, – gynėsi Liudas (MykPP 64). 38. *Prie reikalo* gali nuo jo pinigų *gauti* (Slnt). 39. *Prie vinto nurimsite* bent valandėlei... (MrRr 122). 40. O *prie gero vežimo* turi abu arkliai lygiai *traukti* (SimP 82). 41. Prasidėjo ilgosios naktys, ir *prie spinksulės* Taručių viduje *ėjo* mokslas (CvŽm 50). 42. Atėjo ir Nikodemas, kurs kitą kartą *prie nakties* pas Jezu *atėjęs* buwo (Jn XIX 39 – LKŽk).

Prielinksninė konstrukcija čia pateiktuose sakiniuose eina laiko aplinkybe, atsakydama į klausimus: *kada? kuriuo laiku?* Ji parodo laiką, kada kas vyksta. Pvz.: „*prie mūs akių gimė*“ (2), „*prie jo pusakė*“ (7) (kada pasakė?) ir kita. Visas žodžių junginys reiškia laiko santykius.

a poskyrio žodžių junginiai nurodo veiksmą ir asmenį, kuriam esant kažkas įvyko. Pvz., „*prie mūs akių gimė*“ – čia prielinksninė konstrukcija pasako, kad kažkas gimė tada, kai mes ten buvome, dalyvavome. Beveik visų šio poskyrio konstrukcijų vardažodžių leksinė reikšmė nesusijusi su laiko sąvoka, nors iš esmės jos čia vartojamos laiko prasme. Tačiau kalbamo poskyrio žodžių junginiuose taip pat galima išvelgti ir objektinių santykių atspalvius. Prielinksninė konstrukcija čia žymi ir tam tikrą objektą, prie kurio kas nors vyksta. Ji taip pat atsako į klausimą: *prie ko kas atsitiko?* Vadinasi, tokio pobūdžio žodžių junginiai reiškia laiko santykius su objektinių santykių atspalviais.

b poskyrio prielinksninės konstrukcijos pažymi laiką, susiedamos jį su žmonių gyvenimu. Pvz., konstrukcija „*prie Aleksandro II*“ (11) nusako laiką, kada „*ūkinių gyvenimas palengvėjo*“. Tokios konstrukcijos pavaduoja šalutinius laiko sakinius (pavyzdžiui, „*prie pono*“ (14) – „kai ponas gyveno, buvo...“), išskirtines

sakinio dalis („ponui gyvenant“). Daugumos konstrukcijų vardažodžiai reiškia asmenis.

c poskyrio prielinksninės konstrukcijos gali būti pakeistos šalutiniais laiko sakiniais (pvz., „*prie vasaros sunkių darbų*“ (30) – kai dirba vasarą sunkius darbus...) arba išskirtinėmis sakinio dalimis (dirbant vasarą sunkius darbus).

Bet, iš kitos pusės, šiuose žodžių junginiuose, šalia laiko santykių, išskyla taip pat sąlygos atspalviai. Prielinksninė konstrukcija šiuo atveju yra tam tikra sąlyga, kuriai esant, kas nors darosi. Pvz., „*prie barzdos reik lazdos*“ (34). Barzda čia simbolizuoja senatvę. Lazda, vadinasi, reikalinga senatvėje. Konstrukcija „*prie barzdos*“ yra šiuo atveju lazdos naudojimo sąlyga. Prielinksninių konstrukcijų vardažodžiai yra įvairios reikšmės.

Tikslo-siekinio santykiai

Lietuvių kalboje tikslo-siekinio santykiai gana retai reiškiami žodžių junginiais, sudarytais iš veiksmožodžių ir daiktavardžio kilmininko su prielinksniu „*prie*“. Tokie žodžių junginiai nurodo veiksmą ir jo tikslą, pvz.:

1. Vai, *kelkit*... *prie* sunkiųjų *darbuželių* (JD).
2. Niekaip *neprieimu prie* savo *darbo* (ŽemRr 224).
3. Aušra *prie darbo šaukia* – O ji dar mielo laukia (VaičR 26).
4. Ir tokį pipirą *prie* vyro *darbų* (CvŽm 144).
5. Niekas nenorėjo *skubėt prie darbo*, šnekučiavosi, susisėdę *prie* savo žemių... (T. p. 118).
6. Baigęs kraiguoti paskutinę kupetą, Kriauza *grįžo prie* darbo *pra-džios* (CvKi 139).
7. ... maloni dainos gaida tarsi lepina ir *liūliuoja prie* *miego* (BilR 117).
8. Mažųjų *reikia prie* *gyvulių* namie, ne į dvarą... (ŽemRr 349).
9. Vakare *parėjau prie* *kiaulių* (T. p. 421).
10. Neturėjau laiko pirmiau *prie* *karvelės nueiti* (T. p. 154).
11. *Eik* sau namo *prie* *vaikų* (JablPr 120).
12. Gaidys pašokęs pažadino savo berną, kurs tuojau *išbėgo prie* *arklių* (T. p. 120).
13. ... *rengiaus prie* *egzaminų* (BilR 13).
14. Dabar visos seserys, kaip atrodė, nusiraminusios *susėdo* aplink stalą *prie* *kavos* (SimP 61).
15. Taigi, juk aš būčiau galėjusi *prie* *krikšto nešti* (T. p. 241).
16. – Dar rudenį ir talką *atleidom prie* *mašinos*, – pridėjo Baltaragis (ŽemRr 349).
17. Kad prašo, tai ir *eik prie* *pietų* (Gs).

Prielinksninė konstrukcija sakiniuose eina tikslo-siekinio aplinkybe, atsakydama į klausimus: *ko? kam? kuriam tikslui?* Ji parodo veiksmo tikslą, paskirtį. Pvz.: *kelkit prie sunkių darbųželių*“ (1), „*prie darbo šaukia*“ (3), „*rengiaus prie egzaminų*“ (13). Prielinksninės konstrukcijos pasako, kam „*kelkit*“, „*šaukia*“, „*rengiaus*“. Bet, iš kitos pusės, visuose žodžių junginiuose ryškūs objektiniai santykiai, nurodomas veiksmo objektas. Taigi, tikslo-siekinio santykiai yra glaudžiai susipynę su objektiniais santykiais. Aplamai, žodžių junginių, reiškiančių grynai tikslo arba siekinio santykius be kitų santykių atspalvių, beveik neturime lietuvių kalboje. Dažniausiai tikslo-siekinio santykiai reiškiami neprielinksniniais žodžių junginiais (pvz.: kilmininku, naudininku, veiksmožodžių bendratimi ir pan. su veiksmožodžio kuria nors forma).

Sutrumpinimai

- Alks – Alksnėnai, Vilkaviškio rajonas.
An – Anykščiai.
BarAš – Antanas Baranauskas, Anykščių šilelis, Vilnius, 1951.
Bas – Jonas Basanavičius, Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
BilR – Jonas Biliūnas, Raštai, I, Vilnius, 1954.
BūtPm – Petras Būtėnas, Lietuvių kalbos prielinksnių mokslas, Kaunas, 1930.
Butrim – Butrimonys, Jiezno rajonas.
CvKi – Petras Cvirka, Kasdieninės istorijos (Raštai II, Vilnius, 1949).
CvŽm – Petras Cvirka, Žemė maitintoja, Vilnius, 1951.
Dbk – Debeikiai, Anykščių rajonas.
Dglšk – Daugėliškis, Ignalinos rajonas.
Dk – Mikoļojus Daukša, Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
DkD – Simanas Daukantas, Darbay senuju Lituwiu yr Žemaicziu, 1822, Kaunas, 1929.
DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954.
Donel – Kristijonas Donelaitis, Metai, Vilnius, 1951.
Dov – Dovilai, Gargždų rajonas.
Dr – Darbėnai, Kretingos rajonas.
Er – Ėriškiai, Ramygalos rajonas.
Flklr – folkloras.
Giž – Gižai, Vilkaviškio rajonas.
Gs – Geistarai, Vilkaviškio rajonas.
JablPpr – Jonas Jablonskis, Linksniai ir prielinksniai, Kaunas, 1928.
JD – Antanas Juška, Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
Jn – Jono evangelija (biblija), Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
Jnšk – Joniškėlis.
Jos – Josvainiai, Kėdainių rajonas.
Juš – Jd. Juškytės žodynėlis (rankraštis, 1932–33 m.)
Ld – Liaudies daina.
LKRŽ – Lietuvių kalbos rašybos žodynas, Vilnius, 1947.
LKŽk – Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
Lnk – Lenkimai, Skuodo rajonas.
Lž – Laižuva, Mažeikių rajonas.
Kaiš – Kaišiadorys.
Klaip – Klaipėda.
Klvr – Kalvarija.
KorsLl – Kostas Korsakas, Lietuvių literatūra (straipsnių rinkinys), 1954.
MykPP – Vincas Mykolaitis-Putinas, Poezija, Vilnius, 1956.
Mrjp – Marijampolė, dabar Kapsukas.
MrRr – Maironis, Rinkiniai raštai, Vilnius, 1956.
NėrR – Salomėja Nėris, Rinktinė, Vilnius, 1950.
Panev – Panevėžys.
Pė – Šatrijos Ragana (M. Pečkauskaitė), Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
Plng – Plungė.
Pndl – Pandėlys.
Pš – Pašvitinys, Linkuvos rajonas.
R – Ramygala.
RėzD – Liudo Rėzos dainos, Kaunas, 1935.
Rod – Rodūnė, Baltarusijos TSR.
Rok – Rokiškis.
Sb – Subačius, Kupiškio rajonas.
Simn – Simnas, Alytaus rajonas.
SimP – Ieva Simonaitytė, Pikčiurnienė, Vilnius, 1953.
Skdv – Skaudvilė.
Skr – Skirsnemunė, Jurbarko rajonas.

- Slnt — Salantai, Kretingos rajonas.
 ŠleichGr — August Schleicher, Handbuch der litauischen Sprache, Prag, 1856.
 Šts — Šatės, Skuodo rajonas.
 Šv — Švėkšna, Priekulės rajonas.
 TD — Trakiečių dzūkų dainos, Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
 TilvR — Teofilis Tilvytis, Rinktinė, Vilnius, 1950.
 T. p. — Ten pat.
 Tv — Tveriai, Rietavo rajonas.
 Tvrč — Tverečius, Ignalinos rajonas.
 VaičR — Pranas Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1956.
 Val — Motiejus Valančius, Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
 VienR — Antanas Vienuolis, Raštai, II, Vilnius, 1953.
 Vvs — Vievis.
 ŽemRr — Žemaitė, Rinktiniai raštai, Vilnius, 1946.
-

ГЛАГОЛЬНЫЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ С ПРЕДЛОГОМ „priė“ („y“, „pri“, „k“) В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

M. ЧАЙКАУСКАС

Резюме

В современном литовском языке словосочетания с предлогом „priė“ могут быть глагольными и именными. В каждом из вышеупомянутых типов словосочетаний, в зависимости от лексико-семантического значения словосочетания, можно выделить разные отношения (объектные, атрибутивные, обстоятельственные).

В настоящей статье рассматриваются глагольные словосочетания с предлогом „priė“, которые в современном литовском языке являются широко распространенными.

В статье устанавливается, что вышеназванные словосочетания могут выражать отношения объектные, обстоятельственные (места, времени, цели) со многими значениями.
